

۱۴۳۷۴۵۵

نواوری در برنامه‌ریزی آموزشی مدارس و سازمان‌ها

دکتر مرتضی سمیعی زعفرندی
عضو هیات علمی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی،
پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

انتشارات آوای نور

تهران - ۱۳۹۵

بسم الله الرحمن الرحيم

سمیع زفرقندی، مرتضی، ۱۳۴۱ -	سرشناسه
نواوری در برنامه‌ریزی آموزشی مدارس و سازمانها/ مولف مرتضی سمیع زفرقندی؛ ویراستار مریم شمس‌اللهی.	عنوان و نام پدیدآور
تهران: آوای نور، ۱۳۹۵.	مشخصات نشر
۲۲۰ ص: مصور (بخشی رنگی)، جدول	مشخصات ظاهری
978-600-309-230-3	شابک
قیفا	وضعیت فهرست نویسی
کتابنامه: ص [۲۱۹ - ۲۲۰]	یادداشت
Educational planning	موضوع
برنامه‌ریزی آموزشی	موضوع
Educational innovations	موضوع
آموزش و پرورش - نواوری	موضوع
LC ۱۳۹۵۲/۷۱ ۹۸س/	رده بندی کتب
۲۰۷/ ۷۱	رده بندی دیویی
۸۲۶۶۱	شماره کتابشناسی ملی

تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲، پردیس، خیابان شهید وحید نظری،
پلاک ۹۹، طبقه دوم تلفن: ۶ و ۳۵۵ / ۶۱۰۰ / ورنکار: ۶۶۴۸۰۸۸۲

نواوری در برنامه‌ریزی آموزشی مدارس و سازمان‌ها

مؤلف: دکتر مرتضی سمیع زفرقندی

ویراستار: مریم شمس‌اللهی

صفحه‌آرا: منیرالسادات حسینی

ناشر: انتشارات آوای نور

چاپ: اول ۱۳۹۵

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۳-۲۳۰-۳۰۹-۶۰۰-۹۷۸

قیمت ۱۵۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار
۱۳	فصل اول: مفاهیم و روش تهیه برنامه
۱۵	تعریف برنامه و عناصر اصلی آن
۱۶	برنامه‌ریزی
۱۶	مفاهیم مهم در برنامه‌ریزی
۱۷	تعاریف گوناگون برنامه‌ریزی
۲۰	مفاهیم مستلزم در برنامه‌ریزی
۲۱	انواع برنامه‌ریزی از نظر نگاه به آینده
۲۱	اصول برنامه‌ریزی
۲۲	انواع برنامه‌ریزی از نظر هدف
۲۳	برنامه‌ریزی از نظر چگونگی عمل
۲۴	ویژگی‌های برنامه‌ریزی
۲۴	مراحل کلی برنامه‌ریزی و تهیه برنامه
۲۵	انواع مدل‌های برنامه‌ریزی
۲۶	مدل‌های عقلانی در برنامه‌ریزی
۳۱	فصل دوم: نگرش سیستمی در برنامه‌ریزی
۳۳	تعریف و مفهوم نگرش
۳۳	تعریف و مفهوم سیستم
۳۴	هدف سیستم
۳۵	انواع سیستم‌ها از نظر بولدینگ
۳۹	ویژگی‌های سیستم
۴۰	انواع سیستم
۴۲	خواص سیستم‌های باز
۴۴	مشخصات عمومی سیستم‌های باز
۴۸	مقایسه نگرش مکانیستی با نگرش سیستمی
۴۹	ویژگی‌های نگرش سیستمی
۵۰	تفکر سیستمی
۵۱	مراحل تکامل تفکر سیستمی
۵۲	مقدمات طرز تفکر سیستمی
۵۳	مزایای تفکر سیستمی
۵۵	نگرش سیستمی در برنامه درسی

۶۱	فصل سوم: سیر تکوینی برنامه‌ریزی
۶۳	برنامه‌ریزی در تمدن و فرهنگ دینی
۶۴	فواید برنامه‌ریزی در منابع اسلامی
۶۹	نکات جتبی در برنامه‌ریزی
۷۱	برنامه‌ریزی در ایران باستان
۷۳	برنامه‌ریزی در غرب
۷۴	سابقه برنامه‌ریزی در بعضی از کشورها
۷۵	سابقه برنامه‌ریزی در ایران
۷۵	خلاصه برنامه‌ریزی توسعه قبل از انقلاب اسلامی
۷۶	برنامه‌ریزی بعد از انقلاب اسلامی
۷۹	مبانی قانونی تدوین برنامه‌های توسعه
۸۱	فصل چهارم: خصوصیات و مفاهیم برنامه‌ریزی آموزشی
۸۳	آموزش و پرورش چیست؟
۸۳	کارکردهای نظام آموزشی و پرورش
۸۴	ضرورت برنامه‌ریزی آموزشی
۸۵	حوزه عمل برنامه‌ریزی آموزشی
۸۶	تعریف برنامه‌ریزی آموزشی
۸۷	نتایج و فواید برنامه‌ریزی آموزشی
۸۹	فرآیند برنامه‌ریزی آموزشی
۸۹	خصوصیات مختلف برنامه‌ریزی آموزشی
۹۰	ابعاد برنامه‌ریزی آموزشی
۹۳	فصل پنجم: مراحل و روند تهیه برنامه آموزشی
۹۵	عناصر برنامه آموزشی در دیدگاه‌های مختلف
۹۵	انواع برنامه‌ریزی آموزشی
۹۷	برنامه آموزشی از نظر دامنه عمل
۹۷	برنامه آموزشی از نظر دامنه زمان
۹۸	تمرکز و کاهش تمرکز در برنامه‌ریزی آموزشی
۹۹	مفاهیم مهم در برنامه‌ریزی آموزشی
۱۰۱	مراحل اصلی تدوین برنامه آموزشی
۱۰۴	الگوی‌های تجزیه تحلیل و مدیریت داده‌ها
۱۰۷	سیاست‌های آموزشی
۱۰۷	انتخاب خط مشی‌ها

۱۱۳	فصل ششم: جنبه‌های استراتژیک برنامه‌ریزی آموزشی
۱۱۵	تفاوت استراتژی و تاکتیک
۱۱۵	فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک
۱۱۵	برنامه‌ریزی استراتژیک
۱۱۶	واژه استراتژی
۱۱۶	تفاوت برنامه‌ریزی استراتژیک با درازمدت
۱۱۷	مراحل برنامه‌ریزی استراتژیک آموزش
۱۱۹	اجزای مدل استراتژیک
۱۲۱	مدل‌های برنامه‌ریزی استراتژیک
۱۲۵	نظارت پی‌گیری برنامه‌ریزی آموزشی
۱۲۵	انواع نظارت و پی‌گیری
۱۲۵	مراحل نظارت
۱۲۵	انواع پیگیری
۱۲۶	پیگیری اثربخش برنامه آموزشی
۱۲۶	ارزشیابی و انواع آن
۱۲۷	مراحل برنامه‌ریزی ارزشیابی
۱۲۹	عناصر اصلی فرایند برنامه آموزشی استراتژیک
۱۲۹	عوامل موفقیت یا شکست برنامه‌ریزی
۱۳۱	فصل هفتم: رویکردهای و تکنیک‌های نیاز سنجی در برنامه‌ریزی آموزشی
۱۳۳	رویکرد تقاضای اجتماعی
۱۳۷	روش نظرخواهی از کارفرمایان
۱۳۸	روش مقایسه‌های بین المللی
۱۳۹	روش نسبت نیروی انسانی به جمعیت
۱۴۰	رویکرد هزینه- فایده یا روش نرخ بازده
۱۴۲	راه‌های محاسبه هزینه - فایده
۱۴۳	محاسبه هزینه
۱۴۴	راهکارهای ارتقاء کیفیت نظام آموزشی
۱۴۵	انواع الگوهای نیاز سنجی
۱۴۷	مراحل اجرای دلفی
۱۴۸	شیوه توصیف و تحلیل اطلاعات
۱۵۱	فصل هشتم: جمعیت‌شناسی و محاسبه شاخص‌های مهم آموزشی
۱۵۳	شاخصهای آموزش و پرورش
۱۵۶	توسعه منابع انسانی

۱۵۸	 سرمایه انسانی چیست؟
۱۵۸	 نرخ باسوادی (بالای ۱۵ سال)
۱۵۸	 شاخص‌های برابری جنسیتی آموزشی
۱۵۹	 روند میزان ثبت نام تحصیلی
۱۵۹	 برخی دیگر از شاخص‌های کمی
۱۶۱	 جمعیت‌شناسی مدرسه
۱۶۴	 راهبرد کیفیت بخشی آموزش در مدرسه
۱۶۵	 اجزای نظام آموزشی
۱۶۶	 طبقه‌بندی سیستمی اجزای نظام آموزشی
۱۶۶	 شاخص‌های پیشنهادی یونسکو برای ۲۰۳۰
۱۶۷	 میزان ثبت نام ناخالص پیش دبستانی
۱۶۷	 میزان ثبت نام ناخالص در آموزش
۱۷۱	 فصل نهم: کیفیت بخشی به برنامه‌های آموزشی
۱۷۳	 کیفیت آموزش و پرورش چیست؟
۱۷۴	 شاخص‌های کیفیت
۱۷۴	 جنبه‌های اقتصادی کیفیت آموزش و پرورش
۱۷۸	 راهبردهای کیفیت بخشی به برنامه‌های آموزشی
۱۸۳	 کارآفرینی از دیدگاه اسلام
۱۸۶	 کارآفرینی از دیدگاه دانشمندان مدیریت
۱۸۷	 اهمیت و نقش کارآفرینی
۱۸۸	 مولفه‌های کارآفرینی
۱۹۴	 تعریف خلاقیت
۱۹۵	 اهمیت خلاقیت
۱۹۶	 ویژگی‌های خلاقیت
۱۹۶	 انواع خلاقیت
۲۰۱	 برنامه درسی ملی و فرایند حل مسأله
۲۰۴	 آموزش مسأله محور
۲۰۵	 اهداف آموزش مسأله محور
۲۰۶	 نظریه‌های یادگیری و حل مسأله
۲۰۷	 نظرات صاحب نظران در مورد حل مسأله
۲۱۴	 مراحل حل مسأله از دیدگاه دیویی
۲۱۶	 مهارت‌های حل مسأله
۲۱۹	 منابع

پیشگفتار

توسعه هر کشوری به صورت همه جانبه و پایدار وابسته به نظام آموزشی و پژوهشی آن کشور است و اصلی ترین عامل توسعه و پیشرفت کیفی و کمی آموزش و پرورش ابتدایی، متوسطه و عالی است. عصر حاضر، عصر فناوریهای نوین اطلاعاتی و ارتباطی، عصر مجازی و دنیای فرا صنعتی است.

رهاورد چنین تغییراتی برای برنامه ریزی آموزشی اندیشیدن برای نوآوری و کیفیت بخشی مستلزم به برنامه های آموزشی است. جامعه عمل پوشیدن چنین تفکری مستلزم توجه به مفاهیم و جنبه های کیفی آموزش و پرورش، تفکرات استراتژیک، نگرش سیستمی، مشارکتی، تعاملی و فراگشتی است. تحولات جهانی، آموزش و برنامه ریزی آموزشی را هم دستخوش تغییر کرده است. در این میان برنامه ریزان آموزشی رسالت پراهمیتی را بر دوش دارند که بایستی با نگرش سیستمی و فراگشتی و بهره گیری از الگوهای جدید و کاربرد گسترده ابزارها مبتنی بر داده ها و فناوری های نوآورانه، با کیفیت و فراگیر باشند. تا امکان تحقق اهداف و اهداف آموزش و پرورش در عصر حاضر فراهم گردد. با این حال به نظر می رسد، اهداف مهم برنامه ریزی آموزشی از گذشته تا کنون شامل موارد ذیل کماکان از ضرورت و اعتبار لازم در جهان برخوردار است:

فراهم آوردن فرصتهای مساوی برای آموزش و پرورش همه مردم

افزایش کارایی و بهره وری آموزش و پرورش

از بین بردن نابرابریها و ایجاد شرایط عدالت اجتماعی

والبته تحقق این اهداف در عصر کنونی مستلزم نگاه متفاوت نسبت به گذشته است که به نظر نگارنده مهمترین آنها همانطور که اشاره شد، بهره گیری از دستاوردهای فناوری های جدید در تهیه برنامه های آموزشی و اتخاذ راهبردهای نوآورانه و کیفیت بخشی در همه سطوح و مراحل برنامه ریزی آموزشی است. تالیف این کتاب با هدف کمک به تحقق این مقاصد در برنامه ریزی های آموزشی انجام شد.

در این راستا، برخی موارد قابل توجه که در کتاب حاضر نیز به آن پرداخته شده

است، عبارتند:

- بازنگری و اصلاح فرآیند دسترسی به اطلاعات و آمار و برخورداری از نظام اطلاعات به هنگام و روز آمد
- کیفیت بخشی به برنامه‌های آموزشی از طریق تهیه برنامه‌های آموزشی مبتنی بر کارآفرینی، خلاقیت، حل مساله و...
- اجرای برنامه ملی آموزش (EFA^۱) برای همه از طریق برنامه‌ریزی آموزشی غیر متمرکز و گسترش رویکردهای برنامه‌ریزی مبتنی بر برنامه‌های خاص کشوری
- ظرفیت سازی برای درک مشترک رویکرد برنامه‌ریزی آموزشی موثر و آسان برای کار و گسترش ابزارهای برنامه‌ریزی مناسب با نیازهای ملی
- بهره‌گیری از الگوهای جدید برنامه‌ریزی آموزشی ملی و استانی (ANPRO) و الگوهای جزئی و تحلیلی و پیش بینی و استفاده از ابزارهای برنامه‌ریزی جدید مبتنی بر فناوری اطلاعات
- نوسازی پویا و اصلاح ساختارها با جهت گیری عدم تمرکز و استقرار مدیریت غیرمتمرکز در تمامی فعالیتهای آموزشی با این توجه که مهمترین ویژگی برنامه‌ریزی آموزشی جدید عدم تمرکز و رویکرد برنامه‌ریزی است. بدین منظور اهداف کلان و کیفی و کمی به جزییات خرد شده و از طریق برنامه‌های غیرمتمرکز عملیاتی می‌شود.
- ویژگی مهم دیگر در برنامه‌ریزی آموزشی - جدید، بهره‌گیری از رویکردهای مبتنی بر برنامه (PBA^۲) است. یک برنامه می‌تواند که بحث، یک زیر بخش و یا جنبه خاصی از توسعه و تحقق اهداف مانند برنامه آموزش معلمان را پوشش دهد.
- به طور کلی در تنظیم همه مراحل برنامه‌ریزی توجه به اصول برنامه‌ریزی سیستمی، فراکنشی و پیش برنده به نسبت برنامه‌ریزی کنشی و حل مشکل و ویژگی‌های مذکور امری بسیار ضروری است. این مراحل به طور خلاصه عبارتند: تجزیه و تحلیل و ترسیم وضعیت موجود به عنوان نقطه شروع و به زعم من در عین حال کلیدی‌ترین مرحله از مراحل برنامه‌ریزی آموزشی، هدف گذاری با تاکید بر اهداف آینده نگر، برآورد امکان دستیابی به اهداف پیش بینی شده، تعیین و تنظیم خطوط اصلی برنامه‌های عمل، تدوین برنامه تامین مالی و بالاخره تعیین شاخص‌های نظارت بر اجرا است. به طور خلاصه این کتاب شامل: مباحث و موضوعات مختلف و مرتبط با مباحث اصلی رشته

برنامه‌ریزی آموزشی است، مطالب به صورت علمی و در عین حال قابل فهم به نحوی تنظیم گردیده که علاوه بر دانش نظری قابلیت و مهارت لازم را برای برنامه‌ریزی و تهیه برنامه آموزشی در سطح ملی، استان، منطقه و مدرسه فراهم آورد. و در نوع خود مجموعه‌ای جامع از برنامه‌ریزی آموزشی است. کتاب از مباحث عمومی برنامه‌ریزی و تهیه برنامه آموزشی شروع شده و بعد نگرش و تفکر سیستمی در برنامه‌ریزی، و در ادامه مفاهیم برنامه‌ریزی، مدل‌های برنامه‌ریزی، رویکردهای برنامه‌ریزی آموزشی، مراحل برنامه‌ریزی، انواع برنامه‌ریزی، سیر تکوینی برنامه‌ریزی، جنبه‌های کیفی و کیفیت بخشی در آموزش و پرورش، و برنامه‌های آموزشی مبتنی بر کار آفرینی، خلاقیت، حل مسأله، آموزش برای همه و آموزش مادام‌العمر توضیح داده شده است و در پایان نظارت و ارزشیابی، تکنیک‌های ارزشیابی و شاخص‌های مهم آموزشی و شاخص‌های پیشنهادی بین‌المللی ۲۰۳۰ آموزش و پرورش ارائه شده است.

از همه اساتید و صاحب‌نظران، کارشناسان و دانشجویان که رهنمودها و دیدگاه‌های ارزنده خود را برای اصلاح و غل سازی کتاب در چاپ‌های بعدی برای مولف ارسال می‌نمایند تشکر و قدردانی می‌نمایم.

دکتر مرتضی سمیعی

mo_samie@yahoo.com